

Hoe Louis Paul Boon, bewust en onbewust, de Daensmythe aanwakkerde. Kritische reflecties bij de sociaalhistorische roman 'Pieter Daens'

Tussen de figuren van de priester-politicus Adolf Daens (1839-1907) en de schrijver Louis Paul Boon (1912-1979) ontstond een bijna mythologische wisselwerking. Die mythe resulteerde vooral na de dood van Boon in een aantal effecten die niet steeds gunstig te noemen zijn. Boon zelf toonde zich in gesprekken vooral *amused* over dat correlatief aspect. Hij liet zich daarbij nogal eens ontvallen dat men maar beter over Pieter Boon en Louis Paul Daens kon spreken.

Dit scenario maakte deel uit van Boons hang naar mystificatie en tegelijk naar het scheppen van een mystificerende band tussen hemzelf en zijn personages: Jan De Lichte, Isengrimus, Blauwbaard(je) en bijna alle personages uit *De Kapellekensbaan*, *Menuet*, *Zomerdagdroom*, *Eros en de eenzame man* ... Anderzijds besepte Boon dat hij met zijn Daensboek een zeer belangrijke historische roman had geschreven. Dat was op zichzelf al een flatterende factor voor de ambitieuze schrijver. Hij was vooraf enigszins beducht geweest voor de kritiek die zou volgen, precies omdat hij nadrukkelijk het concept van een historische roman had nagestreefd en zijn reputatie als pure literator dus enigszins op het spel had gezet. Maar het draaide voor Boon dus helemaal de goede kant uit.

De auteur besepte ook dat hij, slenterend langs zijn Kapellekensbaan, op een blauwe maandag wel eens een 'ontmoeting' had kunnen hebben met Daens. Bovendien verklaarde hij ooit dat de Nederlandse linkse journalist en verzetsman Nico Rost hem kort na de Tweede Wereldoorlog gevraagd had waarom hij 'niet eens een boek over Daens en de socialisten' zou schrijven. Boon vond dat idee 'belachelijk', maar gaf tegelijk toe dat het hem niet meer had losgelaten.¹ Dat de moeder van de Daensen Boon heette en misschien een verre verwante was, kan een secundaire factor hebben gevormd. En had de jonge Louis Paul Boon tijdens het interbellum niet vertoefd in een milieu van linkse, flamingantische aanhangers van het daensisme?

Dichtung und Wahrheit in 'Pieter Daens of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht'²

Louis Paul Boon werkte zeven jaar, zeer intensief en met gemengde gevoelens, aan zijn Daensboek.³ De kern van die 'gemengde gevoelens' was dat Boon, enigszins conform aan wat we hierboven uiteenzetten, eigenlijk een boek over de opkomst van het socialisme in Aalst wilde schrijven. Maar de gebroeders Adolf en Pieter Daens – en hun daensistische medestanders – kruisten voortdurend zijn pad. Daarenboven breide Boon volgens zijn aloude roman-fleuvetechniek, via afleveringen en voorpublicaties, aan zijn historische verhaal. *Fabriekstad Aalst. Relas van de sociale en politieke strijd in de negentiende eeuw* zou het worden. Pas toen het script naar de uitgever moest vertrekken, bedacht Boon het nieuwe concept, dat de vlotte en narratieve pen van Pieter Daens in bruikleen nam. Het nieuwe boek was geboren, het 'Daensboek'. Via het succes ervan steeg ook Boons aandeel in de Daensmythe.

Het Daensboek is tot nader order de belangrijkste sociaalhistorische roman uit ons taalgebied. De schilder-beeldhouwer-journalist-romancier Boon was in wezen ook – en op zekere ogenblikken misschien zelfs vooral – een historicus. *De Kapellekensbaan, Zomer te Ter-Muren, De bende van Jan De Lichte, Abel Gholaerts, De voorstad groeit* en ook andere van zijn werken bezitten een historiografische ruggengraat die echter volkomen opgaat in de vaart van de literair vernieuwende schrijfstijl pur sang. Als die vaart vertraagt of zelfs stilvalt, verdwijnt daarom nog niet de drive van de schrijver zelf, die voortaan intuïtief de methodiek van de historiograaf hanteert: bronnen hamsteren en al schrijvend op zoek gaan naar het verhaal waar hij 'waanhoop en plezier aan beleeft'.⁴ Boon plooide zijn steekkaarten vol kennis voor zich open, legde die kaarten vervolgens in een weloverwogen volgorde neer op zijn schrijftafel en evoceerde ten slotte het verhaal dat de kaarten hem leerden.

Twintig jaar voor Boon publiceerde de Vlaamse romancier Filip De Pillecyn met *Mensen achter de dijk* (1949) ook al een zeer sterke sociaalhistorische roman. Maar Boons Daensboek bezat, ruim twintig jaar later, een ruimer literair-historisch canvas. Het verhaal was daarenboven consistent opgebouwd. Vijfentwintig jaar na Louis Paul Boon schreef Geert Mak *Hoe God verdween uit Jorwerd* (1996) en *De eeuw van mijn vader* (1999). Daarmee kon hij als eerste auteur in ons taalgebied het feitelijke monopolie van Boon op het vlak van de sociaalhistorische roman enigszins doorbreken. Maar Mak is de journalist-historicus die de facto romancier werd, terwijl Boon de journalist-schrijver was die historicus werd.

Men kan op dit onderscheid haast het klassieke plaatje van 'zoek de zeven verschillen' toepassen. Uitgerekend dat aspect maakt het zo moeilijk om in een oeuvre als dat van Boon en Mak de *Dichtung* en de *Wahrheit* van elkaar te scheiden en hen de terechte plaats toe te kennen in de perceptie die zich ontwikkelt rondom bekende schrijvers. Dat geldt vooral voor de thema's waarmee die schrijvers een plaats creëerden in ons collectieve geheugen.

De Daensmythe

Het succesrijke Daensboek van Louis Paul Boon heeft zich gaandeweg ontwikkeld tot een van dé katalysators van de – historische – Daensmythe. In die mythe wordt het Aalst van Daens geconsacreerd als het kantelmoment én het epicentrum van de christelijk-sociale revolutie die in Vlaanderen plaatsvond, parallel aan en beïnvloed door de socialistische arbeidersbeweging. De mythe ontstond vanuit een zeer ontspoord Aalsters *nombril du monde*-syndroom. Aanvankelijk vochten in en om Aalst slechts enkele tientallen onverzettelijke Daensvolgelingen een heel moeilijke strijd om hun sociale en politieke erfgoed te kunnen bewaren. Het daensisme was een marginaal gegeven, enerzijds verbonden met extreemlinks, waarin enkele daensistische leiders ooit terechtkwamen, en anderzijds met het foute oorlogsverleden van de Vlaams-nationalisten, waarin veel daensisten participeerden.

Het tijt keerde compleet. Maar de underdogs van het eerste uur blijven de underdogs van vandaag. Vandaag is het dringen op het bordes waarop de lieden verschijnen die – al dan niet terecht – verwijzen naar hun daensistische roots en daar een zekere sociaal-ideologische status aan verbinden. Dat gebeurde met dank aan de Daensmythe, die graviteert op de denkbeeldige as Daens = Aalst = Daens = daensisme = Aalst. Laat die cirkelredenering bijna pure perceptie zijn – het daensisme overschrijdt in ontstaan en ontwikkeling immers in ruime mate de stad Aalst –, die redenering ‘werkt’. Het bestrijden ervan is geen gemakkelijke opdracht, want wie gelijk heeft tegen heel de wereld in, krijgt meestal ongelijk.

Mythes zijn uiteraard belangrijk en onmisbaar als de stakeholders van ons historische geheugen. Zelfs vakhistorici – die de mythejagers bij uitstek zijn en dat principieel ook móéten zijn – beseffen en erkennen dat men een zekere ruimte moet laten voor de mythevorming en dat het te fel bestrijden ervan het omgekeerde effect kan hebben. De Daensmythe is onlosmakelijk verbonden met de brede ontvoogdingsbeweging die Vlaanderen en België op het einde van de 19e en het begin van de 20e eeuw overspoelde. Daardoor valt ze zo moeilijk te nuanceren en waar nodig te ontcrachten. Ze werd immers de metafoor voor de belangrijkste sociaal-politieke ommekeer die ons land ooit heeft gekend. De gevolgtrekking daarvan is wel dat zo’n mythe grotendeels de correcte, heldere en genuanceerde visie op de geschiedenis in de weg staat. Haar emancipatorische claim maakte haar als het ware een kat met zeven levens, die de vele bedreigingen wist te overwinnen. Die bedreigingen vormden sinds de Tweede Wereldoorlog een breed spectrum: van de bagatellisering en het stigmatiseren aan de ene zijde, tot de algemene recuperatie aan de andere zijde. In wat volgt lichten we dat spectrum even toe.

In een eerste fase bezorgde de katholieke weldenkendheid van de rechterzijde na de Tweede Wereldoorlog een doorstart aan haar oorspronkelijke denkpatroon: het Daensverhaal was een voorbeeld van scheurmakerij binnen de katholieke partij, het werk van ontspoorde malcontenten, cryptosocialisten en misleide kleine lieden. Daarbij voegde zich het wantrouwen van de linkerzijde. Die oordeelde dat het Daens-

Louis Paul Boon.
(Amsab-ISG,
Gent)

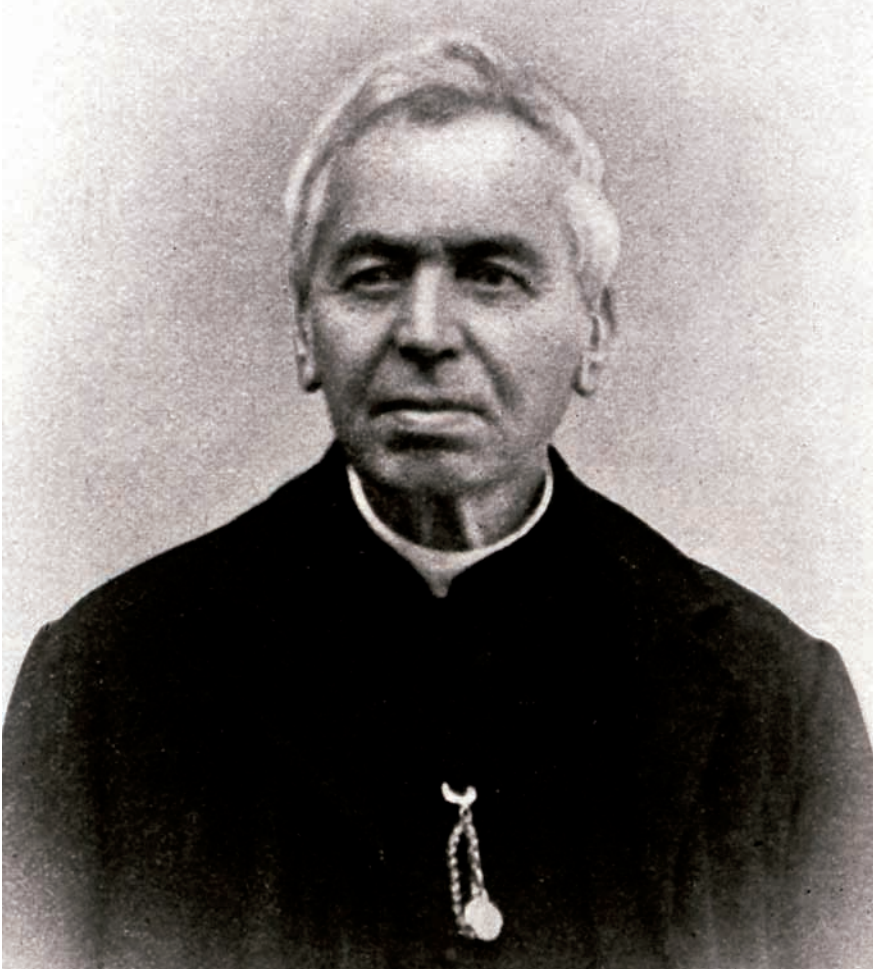
verhaal de politieke socialisering en de laïcisering alleen maar had vertraagd, de daensisten waren uiteindelijk tóch teruggekeerd naar het geloof van hun jonge jaren.⁵ De smet van de collaboraties tijdens de Eerste en de Tweede Wereldoorlog kwam daar nog eens bovenop. Vele daensistische families geraakten na beide oorlogen in dat beeld verzeild. Het recidivisme maakte die smet dus alleen maar erger.

In een tweede fase, decennia later, sloeg die visie bijna volledig over naar het andere uiterste van het spectrum. Het werd een soort gelaïciseerde, geprofaniseerde weldenkendheid die van Daens systematisch een meid voor alle werk maakte, van extreemlinks tot extreemrechts. De centrale rol van de katholieke eucharistievieringen tijdens de Daensplechtigheden werden gemeengoed, evenals de aanwezigheid van bisschoppen, ministers ... De 1 meibetogingen van het toenmalige Vlaams Blok bij het standbeeld van priester Daens aan het Werfplein in Aalst vormden een hoogtepunt in die recuperatiebeweging.

Tussen die twee uitersten bevond zich het toenemende aantal publicaties over de problematiek: enerzijds de teksten van de *Selbstversorgers* van de beweging – sympathiserende auteurs met oprechte intenties, maar met een onvoldoende kritische instelling – anderzijds de kritische, wetenschappelijke literatuur.

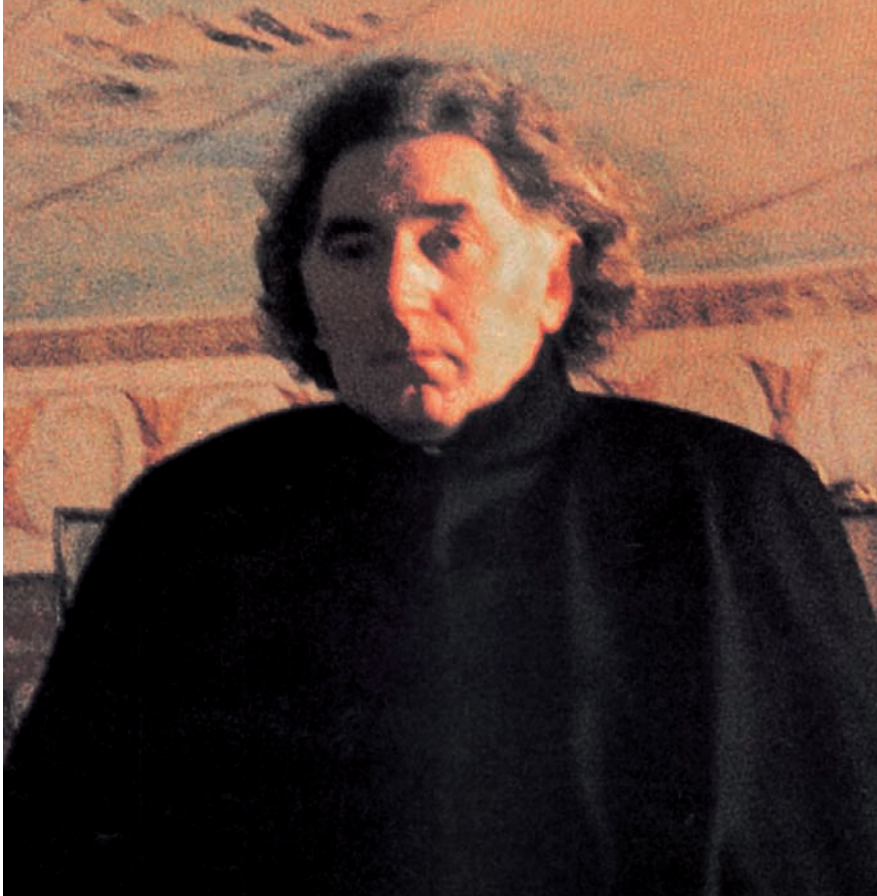
Het succesrijke Daensboek van Louis Paul Boon heeft een bepalende rol vervuld in de overgang van de eerste naar de tweede fase. Als publicatie behoort het tot de hierboven beschreven tussenfase. Door zijn impliciet succes als populaire historische roman én door de lijn (van dat succes) die werd doorgetrokken naar de latere film *Daens* van Stijn Coninx, werd Boons boek zelfs de motor van die overgang van de ene naar de andere fase.

Een jaar na het verschijnen van de film, schreef Wim De Poorter in *De Kantieke Schoolmeester*: ‘Wel staat vast dat er nooit een film over Daens gerealiseerd zou zijn, als Boon *Pieter Daens* niet had geschreven en als De Hert niet het plan had opgevat

dit succesvolle boek te verfilmen.⁶ Met ‘als’ en ‘indien’ kan je natuurlijk geen echte geschiedenis schrijven. Anderzijds verdient de – te nuanceren – stelling van De Poorter toch een nader onderzoek.

Het is correct dat Robbe De Hert het plan lanceerde om een film te draaien op basis van het boek van Boon. Hij werkte een aantal belangrijke ideeën uit die later werden verwerkt in de effectieve film, waaraan De Hert overigens niet meer meewerkte. Alvorens De Hert strandde met zijn project en het doorverkocht aan de groep rond Stijn Coninx, had zijn scenario reeds een hele weg afgelegd. Die had het inhoudelijk een eind verwijderd van het boek van Boon. De verwijdering werd uiteindelijk heel verregaand toen de groep-Coninx aan zet was. Coninx vergoedde De Hert en de erven Boon financieel en startte met een totaal nieuwe lei. Het nieuwe scenario steunde nu verder op de ruime korf aan informatie die opgediept

Dichtung und Wahrheit: de échte priester Adolf Daens (links) en 'priester' Jan Declair.
(resp. Amsab-ISG, Gent en ADVN, Antwerpen)

werd bij de hierboven beschreven auteurs die de overgang tussen de eerste en tweede fase hadden ingevuld.

Louis Paul Boon en zijn boek *Pieter Daens* fungeerden voortaan vooral als de 'af-fiche' voor de film. De andere Daensauteurs en leveranciers van de bronnen voor de film, die tot de genoemde tussenfase behoren, stonden erbij en keken ernaar. Al beseften zij wel dat de populariteit van het boek én van zijn auteur het meest geschikte uithangbord opleverde.

Vooral de fysieke én historische invulling van bepaalde hoofdvertolkers in de film – priester Adolf Daens, Charles Woeste, koning Leopold II, de Aalsterse geestelijke Ponnet en de Gentse bisschop Stillemans – hebben hun verwachte doorwerking bij de kijkers ten volle gevaloriseerd. Hetzelfde verschijnsel herhaalde zich overigens toen in 2008 een musical werd gecreëerd die de Daensfilm uit 1992 hanteerde als enige

bron. Het ging telkens om briljant vertolkte personages, die historisch evenwel zeer vervalsend waren. Men denke daarbij aan het heroïsche priester Daenspersonage dat wordt neergezet door acteur Jan Declair, recht de mythische perceptie in. Daens treedt hier naar voren als een echte doe-figuur, een organisator, een krachtmens bovendien. De historische Daens was echter een lichamelijk eerder zwakke antiheld, een twijfelaar, tragisch en dubbelzinnig tegelijk. En vooral: platgewalst door de overheden, door de omstandigheden, door partijgenoten en politieke tegenstanders. Een verliezer van de eerste dag af, niet de verliezer op het einde van het verhaal.

Recht de mythische perceptie in. Eén sprekend voorbeeld kan volstaan om dat te illustreren. In 2007 – tijdens het in Aalst uitgebreid herdachte Daensjaar, honderd jaar na de dood van priester Daens – organiseerde een vooraanstaande vrouwen-groepering haar jaarlijkse ledendag. De keuze viel op Aalst. Een geschikte gelegenheid om priester Adolf Daens prominent te vermelden op de uitnodiging voor de bijeenkomst. Men klopte toen bij mij aan, voor een foto van ... Jan Declair. Of een degelijke foto van de priester-politicus zelf dan niet geschikter zou zijn? Neen toch, werd mij geantwoord, wie zal daar Daens in herkennen? Uiteindelijk werd het dan toch maar Daens, na mijn volgehouden pleidooi.

Het Daensboek van Boon versus de historische werkelijkheid

Het succesrijke Daensboek van Louis Paul Boon vormde de opstap naar de vervorming van ons collectieve historische geheugen, via de eveneens succesrijke film en musical over Daens. Beide waren overigens sterke artistieke producten. Maar hoe groot is de wisselbaarheid tussen Boons boek en de historische werkelijkheid? Drie vaststellingen zijn daarbij belangrijk.

Ten eerste kende de in 1979 overleden Louis Paul Boon vele belangrijke feiten en benaderingen uit de film van 1992 nog helemaal niet toen hij tussen 1964 en 1971 zijn historische roman concipieerde. Hij kón die ook niet kennen, vermits die pas vanaf 1979 naar voren zijn gekomen, via allerlei wetenschappelijk onderzoek waaruit de film voordeel haalde. Daarenboven steunt Boons werk uitsluitend op secundaire bronnen (publicaties) of op tertiaire (overlevering). Die waren vooral tijdens de jaren 1950 en 1960 tot stand gekomen, sommige dateerden zelfs nog uit het einde van de 19e of het begin van de 20e eeuw. Boon heeft dat overigens nooit anders voorgesteld. In de inleiding bij zijn boek vermeldt hij dat nadrukkelijk. Veel van wat wij vandaag weten, was voor Boon onbekend: de rol van de hoogste kerkelijke gezagdragers, de reële rol van het werkliedenprobleem in de zaak-Daens, de reële rol van de casus Aalst. Geen historische details dus.

Een tweede vaststelling is dat Louis Paul Boon bij wijze van handige mystificatie niet de pen van priester Adolf Daens voerde, maar van diens broer Pieter. Daarbij gebruikte hij graag Pieters gedachtegang, gezien en beleefd vanuit zijn 'Aalsterse' invalshoek, en tegelijk vanuit de – jarenlang betwiste – positie van Pieter binnen de daensistische partij. Dat concept tilde de pen van Boon alvast naar een veel hoger narratief niveau dan dat van de voorpublicaties van zijn boek. Maar het

blijft natuurlijk een mystificatie, die Boon in de praktijk ontslaat van een eigen historisch-kritische benadering.

Ten derde hanteerde Louis Paul Boon die mystificatie bewust voor een historisch palet dat veel verder reikt dan het Daensfenomeen alleen, namelijk het fenomeen van het opkomende socialisme in de fabrieksstad Aalst. Daarheen moesten al de Daensbordjes uiteindelijk verwijzen. Het Daensverhaal dat zich buiten die fabrieken en buiten de stad Aalst situeerde, paste niet in dat concept. Als er één typisch Boonaspect naar voren treedt in de film, dan is het de focus op Aalst en de fabrieken in die stad. Daar is op zich natuurlijk niets mis mee. Anderzijds kan van de lezer van het boek – en bij uitbreiding de kijker van de film – niet worden verwacht dat hij zelf aan demystificatie gaat doen en de werkelijkheid achter het uitgebeelde verhaal reconstrueert.

Het boek moet worden gelezen vanuit de kennis waarover wijzelf – én Boon – beschikken op het eind van de jaren 1960. Jammer genoeg is die kennis uitsluitend gesteund op secundaire bronnen, waarop de facto geen historische kritiek werd toegepast. Op een unieke narratieve wijze behandelt het boek een sociaal-politiek fresco van een scharnierperiode uit de geschiedenis van Vlaanderen en België, toegepast op een geografische casus (Aalst). Het mystificatieconcept vormt de historisch-verhalende kracht van het boek, maar dat is tegelijk een valkuil voor een objectiverende lectuur.

Het daensisme wordt, ten dele terecht, maar eveneens ten dele onterecht, voorgesteld als een milde vorm van socialisme. Het verhaal van de daensisten eindigt waar dat van de verteller eindigt. Dat biedt een belangrijke vertekening. Wat achteraf volgt is, in de perceptie van Boon, geen daensisme meer, maar Vlaams-nationalisme. Boon past het principe van de 'regressieve causaliteit' toe: vanuit zijn positie als links militant van na de Tweede Wereldoorlog, oordeelt hij vanuit zijn negatieve ervaring met het Vlaams-nationalisme.

Het boek is geen historische bron, maar wel een unieke bron voor historische kennis. Het samenvallen van twee hoogtepunten van populariteit – het boek en de film – rondom de evocatie van een historisch-heroïsche onderdogfiguur heeft het correcte historische oordeel over diezelfde figuur geen voordeel bezorgd.

Dit artikel is een bewerking van de lezing die de auteur op 8 mei 2010 gaf in het Stedelijk Museum van Aalst op de voorjaarsbijeenkomst van het Louis Paul Boongenootschap.

- 1 Frans-Jos VERDOODT, Daens en Boon. Een voorspelbare ontmoeting? In: Louis Paul BOON, *Boontjes*. 1965, Antwerpen/Baarn: Houtekiet, 1999, p. 350.
- 2 Het Daensboek van Boon verscheen onder die titel (Amsterdam: Arbeiderspers, 1971).
- 3 '[...] dit boek waaraan ik zeven jaar lang wanhoop en plezier beleefde [...]'. Louis Paul Boon aan Frans-Jos Verdoodt, Erembodegem, december 1971.
- 4 Louis Paul Boon aan Frans-Jos Verdoodt, Erembodegem, december 1971.
- 5 Frans-Jos VERDOODT, Keerde priester Daens honderd jaar geleden terug naar de God van zijn jonge jaren? In: *Boelvaar Poef*, 7(2007)2-3, p. 68-79.
- 6 *De Kantieke Schoolmeester*, (1993)3, p. 151.